

FILOZOFICKÁ LITERATÚRA

Univ. prof. Dr. A. Štefánek, *Základy sociografie Slovenska.*

Vydala Slovenská akadémia vied a umení v Bratislave ako tretí sväzok Slovenskej vlastivedy 1945, strán 445, cena neudaná.

Je radostným zjavom v našom kultúrnom snažení, že v súlade s diferencovanosťou života prenikajú a získavajú si oprávnené postavenie vedy, ktorým sa doteraz nevenovala dostatočná pozornosť, súc stimulované bohatými životnými podnetmi. Po svetovej kataklizme, ktorá bola zavinená neorganizovanosťou hospodárskeho života v najširšom smysle, zvrátenými etickými princípmi, a z nich vyplývajúcou kultúrnou reakciou, v čase prerodu a nového budovania je nutné postaviť základy nastávajúcej výstavby na vedeckých princípoch. Medzi vedecké diela, z ktorých vedecký pracovník získa po stránke metodickej mnoho podnetov a ktoré bohatosťou vyskúmaného materiálu a riešením jeho problematiky majú slúžiť ako ukazovateľ pri konkretizácii reforiem po zásluhe, zaraďujeme i najnovšiu knihu prof. Dr. Štefánka, ktorá tvorí základný pilier sociografie u nás. Všetky sociografické práce i pripravovaný sociografický výskum Slovenska budú sa nutne opierať o toto základné dielo.

Sociologia je jednou z najmladších vied a jej rýchly vývin, charakterizovaný rozmanitými sociologickými školami s množstvom pracovníkov, spôsobil nejednotné ponímanie jej úloh. Jej metódy bádania javia takú veľkú rozmanitosť, že si často vzájomne protirečia. Je preto veľkým kladom knihy, že autor svoje špeciálne sociografické výskumy predoslal staťou o teoretických základoch sociologie. Na sociologiu kladie meradlo modernej vedy, ktorá síce rešpektuje hlboké myšlienky vedeckej minulosti, »ale kladie dôraz na pozitívne, konkrétne a empiricky zistiteľné faktory. Odmieta mnohé smelé myšlienky špekulatívne, idealisticky alebo voluntaristicky podloženej filozofie... Chce vystihnúť skutočnosť v jej naturalistickej nevinnosti, nakoľko sa dá ľudským rozumom a okom postihnúť. Exaktnosť matematiky, chémie, astronomie... a prenášanie kvalitatívnych vlastností do kvantitatívnych sa stáva čím ďalej prízračivejším magnetom pre duchovné vedy. Tak i sociologia, v ponatí autorovom veda empirická, neznáša metafyzické filozofovania a polotmu vedecky neriešiteľných otázok. I sociologia ako iné vedy chce byť nezávislou od dogmatizmu náboženského a etického, »nechce byť ovplyvňovaná účelovými normami etickými, estetickými, hospodárskymi, politickými alebo náboženskými, ale usiluje sa zistiť, utriediť a odôvodňovať všetky javy duchovnej, hmotnej i sociálnej kultúry v jej kauzálnej a psychologickej súvislosti a zákonitosti«. Po určení teoretických základov sociologie, a to po stanovení štyroch skutočností, tvoriacich základ teoretického štúdia, prichádza autor k pojmu sociografie, ktorý uviedol do sociologickej terminologie holandský sociolog R. Steinmetz, ktorý ňou rozumel metódu, »ako treba zisťovať čisto empiricky štrukturálne javy spoločenského života kvantitatívne, ako sa tieto javy v terajších časoch prejavujú vo svojom vznikaní a zanikaní, t. j. vo svojej spoločenskej cirkulácii«. Vyšetruje vzťah sociografie k jednotlivým prírodným vedám, ako k antropogeografii, etnografii, štatistike, štátovede atď., poukazujúc na jej špeciálnu problematiku v oblasti javov, ktoré uvedené vedy, i keď sa zaoberajú výskumom ľudskej spoločnosti, nechávajú nevyjasnené. Vyzdvihuje význam štatistiky, nakoľko bez použitia štatistických metód a údajov nemožno v sociografii pracovať, uvádza metódy sociografie, dotýkajúc sa viacerých delikátnych problémov, napr. aj hodne diskutovanej otázky hodnotenia.

Po teoretickom úvode, ktorým je názorne zachytená celková problematika sociografie, jej príbuzný vzťah k vedám a metóda bádania, ktorým si čitateľ i málo zbehlý v teoretických a metodologických otázkach sociografie ľahko získa jasný obraz o nich, pristupuje autor k vlastnému predmetu svojej knihy, k sociografickému výskumu Slovenska. Predtým zachycuje ešte základné črty sociografickej školy rumunskej, ktorej zakladateľom a vôdčou osobnosťou je prof. Dr. Demeter *Gusti* a ktorá, ako uvádza autor, môže byť vzorom v sociografickom bádani všade, kde vŕvodi roľnícka kultúra. Po prekonaní technických a organizačných ťažkostí, podľa autorovho názoru, rumunská škola svojou metódou, vytríbenou a vyskúšanou dlhoročnou praxou, môže byť vzorom sociografickému výskumu, chýstanému u nás.

Nemožno v rámci recenzie podrobne rozanalyzovať a kriticky zhodnotiť všetky state diela, ba ani dotknúť sa všetkých jednotlivostí bohatého materiálu, ktorý autor v knihe nashromáždil. Poukážeme len na jednotlivé state, ktoré sú podľa nášho názoru najhodnotnejšie a v ktorých okrem metodologickej prípravy vystupujú čisto osobné kvality a bohaté životné skúsenosti, získané dlhoročnou prácou na vidieku. Len tak je možné, že sa autorovi podarilo zachytiť i také jemné, predsa však charakteristické črty napr. sedliaka, ktoré by unikly vedeckému pracovníkovi, vyzbrojenému len teoreticko-metodologickými znalosťami. Názorne vystupujú tieto prednosti pri charakteristike vidieka, jeho vzťahu k mestu a pri majstrovsky podanej analýze sedliaka. Sám poukazuje na ťažkosti štúdia vidieka pre prirodzenú nedôveru vidieckeho človeka voči cudzím ľuďom, »pánom«, a pre jeho povahu, ťažko pochopiteľnú tomu, kto nežil dlhší čas na vidieku. Tak vystupuje táto autorova prednosť i pri analýze takého typického sociologického javu na dedine, ako je napr. susedstvo, otázka mládeže na vidieku, jej citovosť atď. Rovnako zdame vyšetril autor aj vplyv cudzorodých živlov na obyvateľstvo vidieka, ktorým sa vytvorily viaceré charakteristické črty a typy našich sedliakov. Hlbokú analýzu typických znakov slovenskej inteligencie predostrel autor všeobecnou zaujímavou staťou o inteligencii, dovolaávajúc sa v nej najvýznamnejších diel svetovej odbornej literatúry. Podrobne opisuje znaky slovenskej inteligencie, jej postavenie v slovenskom národe, jej vlastnosti, predovšetkým zlé, vzniklé pod tlakom cudzorodých vplyvov. Výskum genetického a sociálneho pôvodu slovenskej inteligencie, prevedený v našej odbornej literatúre po prvý raz v náležitej šírke, prináša nové objavy, ktorými sa korigujú staršie údaje. Konfrontuje postavenie a hodnotenie inteligencie v minulosti i v prítomnosti a v súvisi s tým dotýka sa dôležitej otázky usmerňovania frekvencie odborných a vysokých škôl, ktoré je v zákonitej konexii s oblasťou ekonomickou. Podnetné sú i štatistiky slovenskej predprevratovej inteligencie, ktoré jasne ukazujú, v akom nebezpečenstve bol celý slovenský národ pred prvou svetovou vojnou, keď sa len 34 rodín na Slovensku »aktívne zaujímalo o slovenčinu a slovenskú politiku«. V súvisi s analýzou inteligencie zaoberá sa autor otázkou vodcovstva so zvláštnym zreteľom na slovenské pomery.

Ďalej podáva autor rozbor byrokracie so stanoviska sociologického a s historického hľadiska analyzuje jej vznik a vývin pričom poukazuje na špeciálnosť otázky byrokracie po svetovej vojne u nás. Čitateľa veľmi zaujme i stať o aktualizovanom národovectve, v ktorej autor rozoberá jednotlivé typy slovenských národných buditeľov a opisuje postavenie a postoj kňaza, učiteľa, notára a ostatnej inteligencie na dedine. Všimá si pritom zmien, ktoré vznikajú vývojom postavenia inteligencie na dedine. I tu sa zrači hlboká znalosť vidieka a skúsenosti, získané osobným stykom s poprednými národnými činiteľmi. Túto bohatú skúsenosť uplatnil autor i v stati o odrodilstve. Ďalej podrobne rozvádza všetky otázky, ktoré sa zahrnujú pod pojem demografie, t. j. vývoj a prírastky obyvateľstva, rozvrstvenie národné a cirkevné atď., sobášnosť, pôrodnosť, vystahovalectvo a patografiu. V kapitole o duchovnej kultúre podrobne si

všíma školský vývoj a ľudovýchovný vývoj na Slovensku, zasahovanie rôznych prvkov do neho, podáva sociografiu literatúry, prihliadnuc najprv k osobám spisovateľov a potom k samotnej literárnej produkcii. Mnoho aktuálneho, poučného materiálu, použiteľného výhodne v dnešných časoch prerodu, prináša autor v kapitolách o kultúre hmotnej, národnostných menšín na Slovensku a o robotníckej otázke u nás.

Každá kapitola potrebovala by pre závažnosť a aktuálnosť materiálu v nej obsaženého, náležitého zhodnotenia. Osobitne ku každej z nich bude nutné prihliadať pri riešení mnohých otázok, ktoré sa vynorily s novými pomermi. Toto riešenie, ako sme vyššie uviedli, bude sa musieť prevádzať na vedeckých základoch, ak má mať hodnotu trvalejšiu, a nielen chvíľkovú hodnotu improvizácie. A tu má dielo prof. Štefánka základný význam. Hlavné však pri aktualizácii sociografického výskumu Slovenska, o ktorý sa profesor Štefánek zasadzuje, bude jeho kniha nepostrádateľná.

Ludovít Bakoš

Igor Hrušovský, Francis Bacon a rozkvet anglickej filozofie.

Vydal Fr. Urbánek v Trnave 1945, strán 140, cena neudaná.

Kniha Igora Hrušovského o Francisovi Baconovi svojou problematikou radí sa k jeho práci o Vývine vedeckého myslenia, kde skúma vývinové faktory dejín vedeckého myslenia. Kým vo svojej predchádzajúcej práci podal rozbor dialektiky vývinu vedeckého myslenia, zachytiac ho názorne v celom vertikálnom priereze a podčiňúc jeho najvýznamnejšie etapy, v najnovšej práci obmedzil sa na podrobné skúmanie jednej z najvýznamnejších etáp prelomu myšlienkových dejín — prechodu scholastického myslenia do myslenia empirického. Zisťuje, že tento prechod bol podmienený hlbokými hospodárskymi zmenami, spojenými s presunom ekonomickej aktivity z oblasti Stredozemného mora na Atlantik. Poukazuje na to, ako sa týmto presunom Anglicko zmocnilo dominantného postavenia vo svetovom obchode a priemysle, vďaka svojej výbornej polohe a ako táto hlboká premena nutne zapôsobila na zmenu ideovej sféry. Dielo Francisu Baconu, najcharakteristickejšieho reprezentanta nových myšlienkových prúdov, vzišlé z protikladu medzi myšlienkovou tradíciou a novými potrebami, odráža na sebe stopy revolučného prerodu, podliehajúc na jednej strane ideovej tradícii, na druhej strane je charakterizované snahou zbaviť sa tejto tradície a základne obrodíť vedecké myslenie. Aby lepšie vyniklo prenikanie nových vedeckých tendencií a osobitný prínos Baconov, autor najprv označuje vývinové faktory a charakteristické črty scholastickej filozofie, proti ktorej Bacon vzniesol svoje učenie a záverom k nim naznačuje prenikanie empirických tendencií v anglickej filozofii, ku ktorým dal Bacon podnet.

Keďže stredoveké hospodárstvo bolo prevažne agrárne a svojou stabilitou znemožňovalo navodenie štruktúrnych napätí, podmieňujúcich a určujúcich spoločenský vývin — podobne pôsobili svojou uzavretosťou aj nemeselnícke cechy a obchodné spoločnosti — i stredoveká kultúra bola vcelku statická. Stredoveký učenec sa obmedzoval väčšinou na parafrázovanie a komentovanie diel starších mysliteľov, a preto stredoveká literatúra, rozsahove síce bohatá, prináša len málo pôvodných reálnych poznatkov. Ako najvýraznejšia hospodárska a finančná moc, vystupuje cirkev, získava si dominujúce postavenie v stredovekej spoločnosti a svojou jednotiacou organizačnou mocou tiež pôsobí v smere uniformnosti stredovekej kultúry. Ak bola uniformná feudálna hospodárska štruktúra, tak sa táto uniformnosť odrážala aj v jednosmernosti filozofického myslenia. Myslenie bez podnetov prostredia bolo neživou knižnou učenosťou a filozofia v takých pomeroch dostávala charakter istej stnulosti